

görecekti (Beydilli, sy. 12 [2005], s. 221-224). Vak'anüvis tarihlerinde Avrupa tarihine pek az yer ayrılmıştır. Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi bu sınırı biraz aşmış, Batı'daki demokratik gelişmeler üzerinde durarak parlamenter düzenin yerleşmesinden söz etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa ise Avrupa ve bir ölçüde dünya tarihine geniş yer vermiş, özellikle Fransız İhtilâli ile büyük bir değişim içine giren Avrupa'nın aldığı yeni durumun Osmanlı Devleti'ne de büyük etkisi olduğu yargısından hareketle (I, 163) olayların bir bütün halinde işlenmesini zorunlu görmüştür. Bu anlamda VI. ciltle birlikte Osmanlı tarihini dünya tarihinin bir parçası olarak ele almaya başlar.

Yeni tertipte önemsiz de olsa bazı metinler çıkarılmıştır. Bunlar arasında ilk beş cildin sonundaki teşekkür ve ithaflarla düşürülen tarihler de vardır. İlk iki basım arasındaki metin farklılıkları etraflı incelemeye konu olmuştur (Neumann, s. 64-75). Bundan anlaşıldığına göre metin dışı bırakılanlar önemsiz ayrıntılardır. Dolayısıyla dönemin genel havasından hareketle bu kesintilerin II. Abdülhamid devrinin sansürünün bir sonucu olduğuna dair yerleşmiş kanaatin mesnedi bulunmadığı açıktır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihçiliğe en büyük katkılarından biri de çağdaş kavramlara geniş yer vermesidir. Bunların başında efkârümûmiye (opinion publique) gelmektedir (Tanpınar, s. 172). Öncelikle Fransız İhtilâli'nde efkârümûmiyenin belirleyici etkisi üzerinde durur (VI, 166). Yeniçeriliğin kolaylıkla kaldırılmasını efkârümûmiyenin bir zaferi gibi gösterir (XII, 164). Yine bu bağlamda Cevdet Paşa hükümetlerin düşürülmesinde efkârümûmiyenin ağır bastığına dikkat çeker, artık zamanın değiştiğini ve halkın gözünün açıldığına işaret eder (*Tezâkir*, I, 20; II, 44; IV, 28, 148, 152). Diploması ve politika kelimeleri daha önce Türkçe'ye girmişti. Fakat bunları biçimlendiren ve yerli yerine oturtan yine Cevdet Paşa olmuştur. Tarihinde XVI. yüzyılda Avrupa'da kurulan ve halen geçerli olan bir "muvâzene-i politika"dan söz eder (I, 218). Osmanlı Devleti'nin coğrafi, stratejik ve ekonomik konumunu göz önünde bulunduran Cevdet Paşa, yabancı devletlerin çıkarlarının yanında politikalarının da gereği gibi bilinmesini savunur (II, 290). Devletler arası ittifaklar her zaman ortak çıkarlar üzerine kurulur; bu da kendine özgü bir dili olan diplomasiye dayanır (IV, 173, 211). Eskiden Avrupa ahvaline vâkıf olmayan diplomatlarımızın aldana aldana aldatmayı öğrendiklerini, böyle-

ce siyasî ahlâkın da değiştiğini söyler (IX, 269).

Cevdet Paşa eserinin yerli ve yabancı kaynaklarını eleştirel bir bakışla değerlendiren. Olayların derinliğine inip onlardan ibret almayı amaçlar. Anlattığı olayların sebeplerini gelişmelerde arayarak bunların doğurduğu sonuçları ortaya koymaya çalışır. Bu bakımdan kendinden önceki Osmanlı tarihçilerinden büyük ölçüde ayrılır. Tarihçinin son derece tarafsız olması ve doğruyu söylemesi gerektiği görüşündedir (I, 14; II, 16). Tarihte ortaya çıkan büyük devrimlerin ve ilerlemelerin özünü yakalamayı tarihin bir görevi kabul eder (VIII, 338). Ele aldığı dönemlerin tenkidini yaparken aynı zamanda yaşadığı devrin de tenkidini yapmakta olduğu Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından tesbit edilmiş (*19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 172), en son Neumann tarafından ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Özellikle ilmiye sınıfının ıslah kabul etmez durumu, kendi haline terk edilmesi ve temel siyasî konulardan uzak tutulması gerektiği hususu dönemine yönelik eleştirel bir bakışı belirler. Aynı şekilde III. Selim'in hal' ve katlinin anlatımında Abdülaziz'in âkıbetine yapılan bir telmih gizliliği belli olmaktadır (Neumann, s. 99, 104 vd.). Bununla beraber Cevdet Paşa, tarihinde kendisinin de mimarlarından biri olduğu Tanzimat'ın savunucusu kimliğini taşır, genelde o devrin bakış açısıyla yazar, tarihten verdiği örneklemelere onu savunmak için başvurur; dolayısıyla kendi döneminin reform siyaseti âdetâ tarihinde anlattığı olayların uzantısı veya sonucu gibidir (*a.g.e.*, s. 208, 216, 217). Cevdet Paşa bu durumu yer yer açıkça ifade eder. Böylece Tanzimat'a tarihî bir tutarlılık kazandırır ve onun Osmanlı geleneğinin bir parçası haline gelmesine yardımcı olur. Reformların yabancılığını giderir ve gelişmenin doğallığına vurgu yapar. Doğru önlemlerin alınması halinde en olumsuz şartlar dahilinde bile devletin kurtuluşu için bir çıkış yolu bulunacağı mesajını verir. Bu şekilde İbn Haldûn'daki kaçınılmaz son ve felâket karamsarlığını çürütmeye yönelmiş olarak tarihî bir vazife ifa eder (*a.g.e.*, s. 218). Ahmed Cevdet Paşa, Nâmık Kemal'in Türk edebiyatına soktuğu vatan kavramına modern anlamda geniş bir içerik kazandırmıştır (I, 16; II, 82, 248).

Günümüzde de kendi kaynaklarını gölgede bırakacak derecede önemli bir başarı eseri halinde kullanılan *Tarih-i Cevdet* yazıldığı dönemde aydınlar arasında geniş ilgi uyandırmıştır. Bu konuda Viya-

na sefiri Sâdullah Paşa ile Nâmık Kemal'in eleştirileri ve Cevdet Paşa'nın bunlara verdiği cevaplar, yaptığı açıklamalar büyük bir değer taşımaktadır (*Tezâkir*, IV, 216-224).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet, *Tarih*, İstanbul 1309, I-XII, tür.yer.; a.mlf., *Tezâkir*, I, 13, 16, 20; II, 44, 82; IV, 28, 39, 67, 148, 152, 212, 216-224; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer* (haz. Mehmet Arslan), İstanbul 2005, s. 119-120, 121-122, 125-127; Mükrimin Halil Yinanç, "Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Bizde Tarihçilik", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 576; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, s. 169-173; Zeki Arkan, "Cevdet Paşa'nın Tarihinde Kullandığı Yabancı Kaynaklar ve Terimler", *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İstanbul 1985, s. 173-197; Christoph K. Neumann, *Araç Tarih Amaç Tanzimat: Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı* (trc. Meltem Arun), İstanbul 2000, tür.yer.; J. von Hammer-Purgstall, "Bericht über die Fortsetzung des Druckes der Osmanischen Reichsgeschichte zu Konstantinopel", *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, XVIII/1, Wien 1855-56, s. 3-16; XIX/3 (1856), s. 375-398; Kemal Beydilli, "Sekbanbaşı Risalesi'nin Müellifi Hakkında", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 12, İstanbul 2005, s. 221-224; Âli Ölmezoglu, "Cevdet Paşa", *İA*, III, 119-121; Bekir Kütükoğlu, "Vekâinüvis", a.e., XIII, 284-285.

ZEKİ ARIKAN

TÂRİH-i CİHÂNGÜŞÂ

(تاریخ جهانگشای)

Atâ Melik Cüveynî'nin
(ö. 681/1283)

Moğollar, Hârizmşahlar
ve İsmâîlîler'e dair eseri.

650-658 (1252-1260) yıllarında üç cilt halinde kaleme alınan eserin birinci cildinde Cengiz Han'ın ortaya çıkışından önce Moğollar ve Cengiz yasası hakkında bilgi verildikten sonra Cengiz Han'ın ortaya çıkışı ve Uygur ülkesini ele geçirmesi anlatılmaktadır. Bu kısımda Uygurlar'ın din ve efsaneleri üzerinde durulmakta, Cengiz Han'ın Orta Asya ve Mâverâünnehir'i istilasından, Ögedey Kağan ve Güyük (Göyük) Han devrinde cereyan eden olaylardan bahsedilmektedir. İkinci cilt Hârizmşahlar Devleti tarihiyle Hülâgû'nun İran'a gelişinden önceki Moğol valilerine ayrılmıştır. Yer yer Karahitaylar'la ilgili önemli bilgilerin verildiği bu ciltte özellikle Hârizmşah Alâeddin Muhammed b. Tekiş ve Celâleddin Hârizmşah dönemlerindeki hadiselerin ayrıntılı biçimde kaydedildiği görülmektedir. Müellif eserinin bu kısmını yazarken Ali b. Zeyd el-Beyhakî'nin günümüze ulaşmayan *Meşâribü't-tecârib*, Fahreddin er-Râzî'nin *Câmi'u'l-ülûm* ve Sad-

TÂRİH-i CİHÂNGÜŞÂ

reddin Ali b. Nâsır el-Hüseyinî'nin *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (*Zübdetü't-tevârih*) adlı eserlerinden faydalanmıştır (*Târîh-i Cihângüşâ*, II, 1, 44). Eserin üçüncü cildinde Mengü Kağan'dan, Hülâgü'nun İran'a gelişinden sonraki faaliyetleri ve İsmâîlîler'den bahsedilmektedir. Alamut Kalesi'nin ele geçirilmesinin ardından Alamut'un son hâkimi Rükneddin Hürşah'ın ve İsmâîlîler'in âkibetinin anlatıldığı eser 655 (1257) yılı olaylarıyla sona ermektedir. Cüveynî eserinin bu cildinde kaydettiği hadiselerin pek çoğuna bizzat şahit olmuştur. Üçüncü cilt ayrıca, Hasan Sabbâh'ın otobiyografisini ve İsmâîlî itikadını içeren *Sergüzeşt-i Seyyidinâ* başta olmak üzere müellifi meçhul *Târîh-i Cîl ü Deylem*, İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil*'i ile günümüze ulaşmayan bazı eserlerden ve Alamut'taki İsmâîlî belgelerinden faydalanılarak hazırlanmış olması bakımından dikkate değer bir telifdir (a.g.e., III, 187, 214). 656'da (1258) Bağdat'ın Moğollar tarafından işgaliyle ilgili, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin kaleme aldığı küçük bir zeyil *Târîh-i Cihângüşâ*'ya ilâve edilmiştir.

İran tarih yazıcılığında seçkin bir yere sahip olan *Târîh-i Cihângüşâ* birkaç yönden son derece önemlidir. Cüveynî, İranlı

tarihçiler arasında Orta Asya'ya yolculuk yapan yegâne tarihçidir. Müellif Emir Arğun'un hizmetinde iken birkaç defa Moğolistan'a seyahat etmiş, bu vesile ile Mâverâünnehir, Türkistan ve Uygur şehirlerini görme imkânı bulmuştur. Yine müellifin Moğol hanlarının hizmetinde bulunması ona herkesin ulaşamayacağı bilgilere ulaşma fırsatı vermiştir. Bunun yanı sıra eser ihtiva ettiği malzemenin zenginliği açısından da önemli olup siyasi hadiselerin yanında sosyal, ekonomik, dinî ve kültürel tarih araştırmaları için bir kaynak niteliğindedir. W. Barthold, kitabın Moğol tarihiyle ilgili birinci cildinin elde bulunan en zengin malzeme olduğunu söyler (*Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 54). Bunun dışında eski Türk kitâbelerinden ve Uygurlar'ın destanlarından bahsetmesi dolayısıyla eski Türk tarihi için değerli bir eserdir (*Târîh-i Cihângüşâ*, I, 40-45). Müellif, Moğollar'ın hizmetinde bulunmasına rağmen Moğol istilâsıyla ilgili bilgileri tarafsız bir şekilde nakletmeye çalışmıştır. Bu arada kendisinin yer yer abartıya başvurduğu görülmektedir. Meselâ Buhara iç kalesini savunanların sayısını 30.000 kişi diye kaydetmiştir. Oysa hadiseye şahit olan birinden naklen İbnü'l-Esir şehri müdafaa edenlerin yalnızca 400 kişi olduğunu söyler (*el-Kâmil*, XII, 324).

Târîh-i Cihângüşâ nisbeten ağır bir dille ve secili nesirle kaleme alınmıştır. Eserde âyet ve hadislerin yanı sıra Câhiliye ve Abbâsî devri Arap şairlerine ait şiirlerle Firdevsî, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân ve Zahîr-i Fâryâbî gibi İranlı şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Eser bu özellikleriyle ve kendine has üslûbuyla edebî bir şaheser sayılmaktadır. Müellif ayrıca Türkçe-Moğolca terimlerden yaygın biçimde faydalandığı için *Târîh-i Cihângüşâ* İran tarih yazıcılığında Türkçe ve Moğolca terimlerin kullanıldığı ilk eser niteliğindedir. Eser özellikle İran dünyasındaki tarihçiler üzerinde etkili olmuştur. Bunların arasında *Târîh-i Cihângüşâ*'ya 656-728 (1258-1328) yıllarını kapsayan *Tecziyetü'l-emşâr ve tezcîyetü'l-a'sâr* (*Târîh-i Vaşşâf*) adıyla bir zeyil yazan Vassâf, Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, Hamdullah el-Müstevfî, Hâfız-ı Ebrû, Mîrhând ve Hândmîr gibi tarihçileri saymak mümkündür. Ayrıca Ebû Şâme el-Makdisî, İbnü'l-İbrî, İbnü't-Tıktakâ, İbn Fazlullah el-Ömerî, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn Tağrıberdî ve Kalkaşendî de *Târîh-i Cihângüşâ*'yı kaynak olarak kullanmıştır.

Daha XIX. yüzyılın ilk yarısında E. M. Quatremère, J. von Hammer-Purgstall ve

Baron C. d'Ohsson gibi şarkiyatçıların dikkatini çeken *Târîh-i Cihângüşâ*'dan seçilen bazı metinler aynı yüzyılın ikinci yarısında F. Defremery, Charles Schefer, M. Theodorus Houtsma ve V. V. Barthold gibi araştırmacılar tarafından yayımlanmıştır (Storey, I/1, s. 263-264). Kitabı Mirza Muhammed Kazvîni neşretmiştir (bk. bibl.). Kazvîni bu neşir sırasında eserin National Bibliothèque'te bulunan yedi nüshasından istifade etmiştir. *Târîh-i Cihângüşâ*'nın günümüze ulaşan ve Kazvîni neşrinde kullanılmayan en eski ikinci nüshası 698 (1299) tarihli olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 359) ve neşirde anlaşılabilen bazı ibarelerin açıklığa kavuşturulması bakımından önemlidir (Rizâ İnzâbî Nejdâ, s. 8-37). Eserin İsmâîlîler'le ilgili üçüncü cildi, Kazvîni neşrinin gecikmesi üzerine Sir Edward Denison Ross tarafından 690 (1291) tarihli bir nüshadan tıpkıbasım halinde yayımlanmıştır (London 1931). *Târîh-i Cihângüşâ*'yı Seyyid Celâleddîn-i Tihriânî (Tahran 1312 hş./1933), Muhammed-i Ramazânî (Tahran 1337 hş./1958), Mansûr Servet (sadeleştirilmiş, Tahran 1362 hş./1983), bazı açıklamalar ve sözlük ilâvesiyle Seyyid Şâhruh Müseyyân (Tahran 1385/2006) yeniden neşretmiştir. Ca'fer Şîar eserin bir bölümünü *Güzide-i Târîh-i Cihângüşâ-yı Cüveynî* adıyla yayımlamıştır (Tahran 1370).

İlhanlı tarihi uzmanı John Andrew Boyle, *Târîh-i Cihângüşâ*'yı Kazvîni neşrini esas alarak bazı açıklama ve notlarla birlikte *The History of the World Conqueror* adıyla İngilizce'ye tercüme etmiştir (I-II, Manchester-Cambridge-Harvard 1958; Manchester-Paris 1997). Eser S. M. Tefvik Okbatan tarafından Türk Tarih Kurumu için Türkçe'ye çevrilmiş ve ilk cildi yayımlanmış (Ankara 1938), ancak çeviri hatalı bulunduğundan diğer ciltler neşredilmemiştir. Daha sonra Mürsel Öztürk eserin tamamını Türkçe'ye tercüme etmiştir (I-III, Ankara 1988; tek cilt olarak Ankara 1999). Muhammed et-Tenûhî *Târîh-i Cihângüşâ*'yı Arapça'ya çevirmiş (1985), eserin Moğolca tercümesi de yapılmıştır; ayrıca kısmi tercümeleri de vardır (Storey, I/1, s. 264). Ahmed Hâtemî, Kazvîni neşrini esas alarak eserde geçen bir kısım terim ve kelimelerin anlamlarını, bazı kişiler hakkındaki açıklamaları, metinde geçen âyet ve hadislerle Arapça şiir ve darbimesellerin tercümelerini içeren bir çalışma yapmıştır (*Şerh-i Müşkilât-ı Târîh-i Cihângüşâ*, Tahran 1373 hş.).

Târîh-i Cihângüşâ'nın 689 (1290) tarihli bir nüshasında eserin yazarı Atâ Melik el-Cüveynî'yi (solda) bir Moğol şehzadesiyle gösteren minyatür (Paris Bibliothèque Nationale, MS, Or. Suppl. Persian, nr. 205, vr. 2^a)

BİBLİYOGRAFYA :

Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (nşr. Mirzâ M. Kazvînî), Leiden-London 1329-55/1911-37, I-III; ayrıca bk. neşredenin girişi; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyayın – Ahmet Ağırakça), İstanbul 1987, XII, 324; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 260-264; J. A. Boyle, "Juvayni and Rashîd al-Din as Sources on the History of the Mongols", *Historians of Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 133-137; a.mlf., "Ibn al-Tiqtaqâ and the Ta'rikh-i Jahân-Gushây of Juvayni", *BSOAS*, XIV (1952), s. 175-177; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1980, s. 53-56; a.mlf. – [J. A. Boyle], "Djuwayni", *EP²* (İng.), II, 606-607; Ca'fer-i Şîr, "Târîh-i Cihângüşâ-yi Cüveynî", *Ye-kî Katre-i Bârân Ceşnâme-i 'Abbâs Ziryâb-ı Hû'î*, Tahran 1370, s. 299-310; Bahâr, *Sebkşinâsi*, Tahran 1373/1994, III, 51-99; Farhad Daftari, *Ismailli Literature: A Bibliography of Sources and Studies*, London-New York 2004, s. 184; Rızâ İnzâbî Nejad, "Yâzdeh Movred Zâbthâ-yi Nüşâ-yi Müverreğ-i 698-i Cihân-güşâ", *Be Yâd-i Muhammed-i Kazvîni* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1386/2007, s. 8-37; Mü'min Muhyiddin, "'Alâ'üddîn Atâ Melik-i Cüveynî", *Mecelle-i 'Ulûm-i İslâmiyye*, II/1, Aligarh 1961, s. 140-164; Muhammed Rûşen, "Yâddâştâ-yi 'Allâme Muhammed-i Kazvîni ber Cihângüşâ-yi Cüveynî", *Ferheng-i İrân-zemîn*, XV, Tahran 1347/1968, s. 161-221 (makalenin bazı ilâvelerle yeniden neşri için bk. "Havâşî-yi Dest-hatt-i 'Allâme-yi Faikid Muhammed-i Kazvîni ber Cihângüşâ-yi Cüveynî-yi Çâpî", *Be Yâd-i Muhammed-i Kazvîni* [nşr. İrec Efşâr], Tahran 1386/2007, s. 145-184); Mansûr Servet, "Se Nûkte-i Mübhem der Târîh-i Cihângüşâ-yi Cüveynî", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, XXXII/3 (133), Tebriz 1363/1984, s. 171-175; Mustafa Müsevî, "Vâjegan-i Türkî ve Moğûli-yi Târîh-i Cihângüşâ-yi Cüveynî", *Âyîne-i Mirâs*, III/3-4 (30-31), Tahran 1384, s. 57-89; a.mlf., "Târîh-i Cihângüşây", *DMBİ*, XIV, 290-294; M. Fuad Köprülü, "Cüveynî", *İA*, III, 253-255.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

TARİH DERGİSİ

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
süreli yayın organı.

Mehmet Cavit Baysun başta olmak üzere İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyeleri tarafından 1949 yılından itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. İlk sayıda "Tahrir Heyeti" tarafından yazılan "Bir Kaç Söz" ile derginin yayım amaçları belirtilmiştir. Burada öncelikle bölümde büyük ümitlerle çıkarılan *Tarih Semineri Dergisi*'nin canlandırılmadığı (I/1, I/2 ve II şeklinde üç sayı olarak çıkan derginin muhtevası için bk. Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası*, s. 211-212), yeni bir dergiye ihtiyaç duyulduğu, esas amacın çıkacak dergiye gerek muhteva gerekse biçim yönünden kusur-

suz denilecek bir şeklin verilmesi olduğu, hiçbir iddia taşımadan neşriyat sahasına atılan dergide daha ziyade tarih bölümünün "yeni istidatlarına ait kalem mahsullerine" geniş ölçüde yer verileceği, tarihin bütün çağlarına dair araştırmaların, kütüphane ve arşivlerde ele geçirilmiş vesikaların, seyahat raporlarının tanıtılacağı ve bibliyografya haberlerinin verileceği belirtilmiştir. Ayrıca derginin bölüm dışındaki araştırmacılara da açık olduğu, konusu tarih haricinde olan, fakat bu ilmin ilerlemesine katkı sağlayacak makalelere de sayfalarında yer verileceği ifade edilmiştir. Tahrir heyeti bu önsözde derginin yayım süresine açıklık getirmiş ve iki sayısı bir cilt teşkil etmek üzere senede iki defa çıkarılması ve sayıların on formadan aşağı düşmemesi planlanmıştır. Yıllık sayı adedinin ileride çoğaltılması niyeti de bir hedef olarak ortaya konulmuştur.

Tarih Dergisi, gerek zengin kadrosu gerekse muhtevalı yazıları ile tarih alanında iddialı bir çizgiyi istikrarla korumuştur. Her yıl bir cilt ve her cilt iki sayı olmak üzere belirlenen hedef tamamen gerçekleştirilememişse de 1949-2009 yılları arasında kırk altı sayı yayımlanmıştır. 22. sayıya kadar çıkan dergilerin üzerinde ait oldukları ciltler belirtilmiş, 23. sayıdan itibaren sadece ilgili sayıya işaret edilmekle yetinilmiştir. İlk üç cilt planlandığı şekilde ikişer sayı çıkarılmış, IV-VII. ciltler birer sayıdan (sayı 7-10) ibaret kalmıştır. VIII. cilt 11-12. sayılar kabul edilmiş, IX-XII. ciltler yine birer sayı olmuş (sayı 13-16), bir cilt (XIII) olarak planlanan 17-18. sayıdan sonra tekrar her cilt bir sayı olacak şekilde (cilt XIV-XVII, sayı 19-22) bir yayım seyri izlenmiş, M. Cavit Baysun'un vefatından (1968) sonra çıkarılan 23. sayıdan itibaren cilt numaraları kaldırılmıştır. Cilt ve sayılardaki bu farklılıklar gibi ait oldukları ve yayımlandıkları yıllarla ilgili yayın sürecinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. 33. sayıya kadar genellikle dergilerin ait oldukları yıl yanında ay da belirtilmiştir. 1949 yılından itibaren hemen her yıla en az bir sayı tahsis edilirken 1956, 1957, 1968, 1978 ve 1982 yıllarına ayrılan herhangi bir sayı olmamış, 1950-1951, 1962-1963, 1974-1975, 1980-1981, 1983-1984, 1984-1994, 1995-2000, 2001-2002 ve 2002-2003 yılları için sadece birer sayı çıkarılmıştır. *Tarih Dergisi* 37. sayıdan itibaren (2002) hakemli olarak çıkmaya başlamıştır. Makaleler, üniversitenin yayın ilkeleri gereği üç farklı üniversiteye mensup üç öğretim üyesinden oluşan hakem heyetinin neza-

ret, değerlendirme ve kararına dayanılarak yayımlanmaktadır. 43. sayıdan itibaren künyede hakemli dergi standardı gereği yılda iki sayı çıkarılacağına yer verilmiştir.

Derginin 1969-2009 yılları arasındaki 13 sayısı bazı tarihî kişi ve olaylar yanında dergiye katkıları olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü üyelerine vefatları münasebetiyle ithaf, armağan ve hâtıra sayısı şeklinde yayımlanmıştır. Dergide en fazla yazısı bulunan araştırmacılar arasında Münir Aktepe (30), Semavi Eyice (24), M. Cavit Baysun (23), Şehabettin Tekindağ (22), Mücteba İlgürel (17), Cengiz Orhonlu (16), Erdoğan Merçil (15), Nejat Göyünç (13) ve Salih Özbaran (10) öne çıkmaktadır. 2009 yılı itibarıyla yayıma hazır olan iki cilt dahil 48. sayı içerisinde 274 farklı yazarın makalesi yayımlanmıştır. Bunlardan seksen araştırmacı Tarih Bölümü'ne, yirmi sekiz araştırmacı İstanbul Üniversitesi'nin farklı birimlerine mensup yazarlar olup toplam yazar sayısı 108'e ulaşır. Diğer makale sahipleri başka üniversitelerde çalışan, yurt içi ve yurt dışı kurumlarda görev yapan araştırmacılarıdır. Bu çeşitlilik 1949 yılından vurgulanan amaca uygun bir görünüm arz etmektedir.

Tarih Dergisi, özellikle Türkiye'de akademik tarihciliğin geçirdiği gelişme ve seviyeyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Burada genel konular yanında İlkçağ, Ortaçağ, Osmanlı tarihi başlıkları altında tarih öğretimi ve metodolojisi, seyahatnâmeler, kaynak ve belge tanıtım ve tahlili, Grek ve Roma tarihi, meskûkât, Orta Asya ve Türk tarihi, dinler tarihi, müslüman Türk devletleri ve Moğol tarihi, Selçuklu tarihi, Anadolu beylikleri, Bizans tarihi, Memlûkler, İstanbul tarihi ve hayatı ile şehir tarihleri, edebiyat ve sanat tarihi, müesseseler ve teşkilât tarihi, sosyal ve ekonomik tarihle ilgili pek çok yazıya yer verilmiştir. Kitâbiyat kısmında yeni çıkan yerli ve yabancı kitapların tanıtım, değerlendirme ve tenkidine ağırlık verilmiş, sonradan alanlarında tanınmış isimler olacak birçok akademisyen ilk yazı tecrübelerini bu tanıtma yazılarıyla yapmıştır. *Tarih Dergisi* hakkında iki tanıtım yazısı kaleme alınmıştır. Dergiyi önce Erdoğan Merçil 25. sayıda değerlendirmiş (1971), burada ilk yirmi beş sayının analitik tanıtımı yapılmıştır. Daha sonra 26-36. sayılar aynı şekilde Arzu Terzi tarafından 37. sayıda (2002) ele alınmıştır. 26-32. sayılarda bu dergide yer alan makalelerin *History and Life* tarafından indekslendiği duyuru-